

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної та економічної освіти
Кафедра філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ І РИМУ”

підготовки здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта (за предметними
спеціальностями)
за освітньо-професійною програмою: “Середня освіта (історія)”

Укладач:
к.іст.н., доц. Шалашна Н.М.

Дніпро-Слов'янськ – 2023 р.

УДК 94(477)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ДДПУ

(протокол № 9_ від 23.06.2023 р.)

Рецензенти:

Саяпіна Світлана Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Воронова Надія Сергіївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Історія Стародавньої Греції і Риму. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять та самостійної роботи: навчальний посібник / Донбаський державний педагогічний університет; уклад. Н.М. Шалашна. Дніпро-Слов'янськ: ДДПУ, 2023. 63 с.

Навчальний посібник призначений для підготовки до практичних занять з курсу “Історія Стародавньої Греції і Риму”. Метою навчального посібника є забезпечення якісного опрацювання кожної з тем навчального курсу та допомога в самостійній роботі. Посібник містить плани практичних занять, списки рекомендованої літератури та методичні вказівки щодо роботи над питаннями. Видання призначено для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності 014.03 Середня освіта (історія).

© ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет

© Кафедра філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін

© Н.М. Шалашна

ЗМІСТ

Вступ	4
Загальні інструкції щодо підготовки до практичних занять	10
Тематика практичних занять та методичні рекомендації до підготовки	14
Загальні рекомендації щодо самостійної роботи	54
Зміст і завдання самостійної роботи	57
Рекомендована література	63

ВСТУП

Дисципліна «Історія Стародавньої Греції і Риму» посідає важливе місце у системі професійної підготовки майбутнього вчителя історії, оскільки забезпечує формування фундаментальних знань про витoki європейської цивілізації, закономірності розвитку античного суспільства та особливості становлення основних політичних, правових, культурних і духовних традицій Західного світу. Саме антична доба стала одним із ключових етапів історичного розвитку людства, у межах якого сформувалися базові принципи державного управління, права, громадянського суспільства, філософського мислення, науки, мистецтва та освіти, що мали визначальний вплив на подальший розвиток європейської історії. Вивчення історії Стародавньої Греції та Риму сприяє усвідомленню генези багатьох суспільно-політичних процесів, ідей та інституцій, які зберігають свою актуальність у сучасному світі, а також формує у здобувачів освіти цілісне бачення історичного поступу людської цивілізації.

У системі історичних наук дисципліна «Історія Стародавньої Греції і Риму» належить до циклу фундаментальних історичних дисциплін і тісно пов'язана із всесвітньою історією, археологією, історією культури, історією держави і права, історією філософії, релігієзнавством, історією військового мистецтва та джерелознавством. Вона забезпечує концептуальне підґрунтя для подальшого вивчення історії Середніх віків, нової та новітньої історії, оскільки багато політичних, культурних і соціальних явищ наступних епох формувалися під безпосереднім впливом античної спадщини. Без ґрунтового розуміння античного світу неможливим є повноцінне осмислення процесів європейського культурного розвитку, становлення християнської цивілізації, формування гуманістичних ідей доби Відродження та модерної європейської політичної традиції. Античність виступає одним із найважливіших історико-культурних феноменів, який визначив подальший

розвиток європейської науки, літератури, архітектури, театру, філософії та освітньої системи.

Особливе значення дисципліна має у контексті професійної підготовки майбутніх учителів історії, оскільки сприяє розвитку історичного мислення, уміння аналізувати складні суспільні процеси, працювати з історичними джерелами та інтерпретувати історичні факти у широкому цивілізаційному контексті. Вивчення історії Стародавньої Греції і Риму формує навички критичного аналізу писемних, археологічних та епіграфічних джерел, розвиває здатність до порівняльного аналізу історичних явищ і процесів, сприяє розумінню причинно-наслідкових зв'язків між різними етапами розвитку людського суспільства. Для майбутнього педагога важливим є також усвідомлення ролі античної освітньої традиції у формуванні європейської моделі освіти, принципів громадянського виховання та гуманістичних засад навчання.

Дисципліна характеризується широкими міжпредметними зв'язками, що зумовлено комплексним характером античної цивілізації. Її вивчення передбачає активне використання знань із археології, історичної географії, латинської мови, історії мистецтва, культурології, філософії, політології та правознавства. Значна увага приділяється аналізу античної міфології як важливого елементу духовної культури Стародавньої Греції та Риму, що тісно пов'язує дисципліну з літературознавством і релігієзнавством. Водночас дослідження політичної організації античних держав сприяє формуванню у здобувачів освіти знань про еволюцію державних інститутів, виникнення демократичних форм правління та розвиток республіканської традиції. Історія античного світу також має важливі зв'язки з історією науки і техніки, оскільки саме у Стародавній Греції та Римі були закладені основи багатьох наукових дисциплін, сформовано перші системи наукового знання та раціонального пояснення природних і суспільних явищ.

Зміст дисципліни охоплює основні етапи історичного розвитку Стародавньої Греції та Риму від найдавніших часів до падіння Західної Римської імперії. У межах курсу розглядаються особливості природно-географічних умов античного світу, процеси формування ранніх цивілізацій Егейського басейну, становлення грецького полісу, Велика грецька колонізація, розвиток Афінської демократії та Спартанської держави, греко-перські війни, криза полісної системи та утворення елліністичних держав. Значна увага приділяється розвитку античної культури, філософії, науки, релігії та мистецтва, які стали визначальними чинниками формування європейської культурної традиції. У процесі вивчення історії Стародавнього Риму аналізуються питання виникнення римської держави, особливості республіканського устрою, соціальна боротьба патрициїв і плебеїв, римські завоювання, перехід до імперії, політична система принципату та домініату, а також причини занепаду і падіння Західної Римської імперії. Окреме місце посідає вивчення римського права, розвитку християнства та трансформації античного світу в умовах пізньої античності.

Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять і самостійної роботи покликані забезпечити ефективне засвоєння навчального матеріалу, розвиток навичок самостійного опрацювання джерел та наукової літератури, формування вмінь аргументовано аналізувати історичні події та явища. Практичні заняття спрямовані на поглиблення теоретичних знань, набуття досвіду роботи з історичними документами, удосконалення навичок наукової дискусії та історичного аналізу. Самостійна робота здобувачів освіти передбачає опрацювання джерел, виконання аналітичних і творчих завдань, підготовку повідомлень і презентацій, що сприяє розвитку дослідницьких компетентностей майбутнього вчителя історії та формуванню його професійної культури.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія Стародавньої Греції і Риму» є формування у здобувачів ґрунтовного розуміння змісту та світового значення досягнень античної цивілізації.

Успішній реалізації даної мети сприяє виконання наступних **завдань**:

- Сформуванню у здобувачів освіти цілісне уявлення про основні етапи політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Стародавньої Греції та Стародавнього Риму в контексті історії світової цивілізації.
- Ознайомити студентів із особливостями становлення та еволюції античних державних інституцій, правових систем, форм політичного устрою та суспільних відносин античного світу.
- Розвинути навички аналізу й інтерпретації історичних джерел античної доби, вміння працювати з історіографічними матеріалами та здійснювати критичне осмислення історичних фактів і концепцій.
- Сприяти формуванню розуміння впливу античної цивілізації на подальший розвиток європейської культури, науки, філософії, освіти, мистецтва та релігійної думки.
- Сформуванню здатності застосовувати історичні знання для аналізу закономірностей розвитку суспільства, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між історичними процесами та оцінювання ролі античної спадщини у сучасному світі.
- Розвинути професійні компетентності майбутнього вчителя історії, зокрема навички самостійної дослідницької роботи, наукової аргументації, підготовки навчально-методичних матеріалів та організації освітнього процесу з історичних дисциплін.

У сукупності ці завдання спрямовані на підготовку фахівця, здатного інтегрувати знання з історії античності в загальний курс історії та ефективно працювати в сучасному освітньому середовищі.

В результаті опанування курсу здобувачі набудуть наступних

компетентностей:

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі середньої освіти, що передбачає застосування теоретичних знань і практичних умінь із наук предметної спеціальності, педагогіки, психології, теорії та методики навчання і характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу *на рівні базової середньої освіти*.

ЗК7. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК8. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК10. Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

ПК 1. Знання та розуміння змісту й методології фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін.

ПК 2. Знання сучасних досліджень в галузі історії.

ПК 3. Знання категоріально-понятійного апарату історичної науки, здатність орієнтуватися у науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.

ПК 5. Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот.

ПК 6. Здатність здійснювати критичний аналіз джерел інформації та

використовувати їх у професійній діяльності.

Вказані компетентності мають реалізовуватись у наступних **результатах навчання:**

ПРН 13. *Демонструє* знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

ПРН 14. *Уміє інтегрувати* в освітній процес знання про основні історичні етапи становлення України як держави та особливості розвитку української культури; усвідомлено формувати у здобувачів розуміння цінності незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України, громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина; *цінувати* різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, взаємоповаги, діалогу та співробітництва.

ПРН 16. *Демонструє* знання змісту фундаментальних і спеціальних галузей історичної науки та спеціальних історичних дисциплін, *пояснює і характеризує* історичні процеси і події у їх порівнянні та взаємозв'язку.

ПРН 17. *Знає і аналізує* сучасні наукові дослідження з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних дисциплін та *імплементує* знання у навчальну і практичну діяльність.

ПРН 18. *Орієнтується* в історичному часі, застосовуючи періодизацію, характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно *оперує* спеціальною термінологією.

ПРН 19. *Демонструє* інтегроване мислення, *пояснює* цілісну картину суспільно-історичного розвитку через міжпредметні зв'язки.

ЗАГАЛЬНІ ІНСТРУКЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття з навчальної дисципліни «Історія Стародавньої Греції і Риму» проводяться у формі семінарів. Підготовка до семінарських занять з дисципліни «Історія Стародавньої Греції і Риму» є важливою складовою професійного становлення майбутнього вчителя історії та передбачає систематичну, послідовну й аналітичну роботу здобувачів освіти з навчальною, науковою та джерельною літературою. Семінарські заняття спрямовані не лише на перевірку рівня засвоєння теоретичного матеріалу, але й на формування вмінь самостійного історичного аналізу, розвитку критичного мислення, навичок аргументованого висловлення власної позиції та здатності працювати з різними типами історичних джерел. У процесі підготовки до семінарів студенти повинні усвідомити, що вивчення історії античного світу передбачає не механічне запам'ятовування фактів, дат і персоналій, а комплексне розуміння закономірностей розвитку давніх цивілізацій, причинно-наслідкових зв'язків між історичними подіями та місця античної спадщини у формуванні європейської культури та цивілізації.

Підготовку до семінарського заняття доцільно розпочинати з уважного ознайомлення з темою, планом семінару та переліком рекомендованої літератури. Важливим етапом роботи є визначення основних проблемних аспектів теми та встановлення логічних зв'язків між окремими питаннями семінарського заняття. Необхідно враховувати, що кожне питання семінару є складовою цілісного історичного процесу, тому його опрацювання повинно здійснюватися у контексті загального розвитку античного світу. Під час роботи з навчальною літературою слід звертати увагу на ключові поняття, історичні категорії, суспільно-політичні процеси, характерні риси державного устрою, особливості соціально-економічного розвитку та культурного життя Стародавньої Греції і Риму.

Особливого значення у процесі підготовки до семінарських занять набуває робота з історичними джерелами. Антична історія ґрунтується на широкому колі писемних, археологічних, епіграфічних і нумізматичних пам'яток, які є основою реконструкції історичних подій і явищ. Під час опрацювання джерел студенти повинні звертати увагу на авторство документа, час і обставини його створення, мету написання, політичні та світоглядні позиції автора. Важливо враховувати, що значна частина античних джерел має суб'єктивний характер, тому потребує критичного аналізу та зіставлення з іншими історичними свідченнями. У роботі з текстами античних авторів доцільно визначати основні ідеї, оцінки історичних подій, ставлення авторів до політичних процесів, соціальних конфліктів та історичних діячів. Такий підхід сприяє формуванню навичок історичної критики та розвитку наукового стилю мислення.

Під час підготовки до семінарських занять необхідно приділяти увагу історичній термінології та понятійному апарату дисципліни. Студенти повинні вільно оперувати основними термінами, пов'язаними з історією античного світу, зокрема такими поняттями, як «поліс», «демократія», «тиранія», «республіка», «патриції», «плебеї», «еллінізм», «принципат», «домінат» та іншими. Розуміння змісту історичних категорій є необхідною умовою повноцінного аналізу суспільно-політичних процесів і правильного тлумачення історичних явищ. Особливу увагу слід звертати на специфіку використання окремих понять у різні історичні періоди, оскільки їхнє значення могло змінюватися залежно від політичного та культурного контексту.

У процесі підготовки до семінарів важливо використовувати міжпредметний підхід до вивчення античної історії. Аналіз історичних подій та явищ повинен здійснюватися із залученням знань з археології, історії культури, філософії, релігієзнавства, літературознавства, правознавства та історичної географії. Наприклад, дослідження політичного розвитку Афін чи

Риму доцільно поєднувати з аналізом філософських ідей античних мислителів, особливостей античної правової системи або розвитку літератури й мистецтва відповідної епохи. Такий комплексний підхід сприяє формуванню цілісного уявлення про античний світ та дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок між різними сферами суспільного життя.

Важливою складовою підготовки є самостійне конспектування навчального матеріалу. Конспект повинен бути логічно структурованим, містити основні положення теми, визначення ключових понять, характеристики історичних процесів, висновки та узагальнення. Доцільно фіксувати у конспекті хронологічні межі подій, імена історичних діячів, причини та наслідки важливих історичних явищ. Особливу увагу слід приділяти складанню порівняльних таблиць, схем і хронологічних послідовностей, які допомагають систематизувати навчальний матеріал та встановлювати взаємозв'язки між окремими подіями й процесами.

Ефективна підготовка до семінарських занять передбачає також опрацювання наукової літератури та ознайомлення з основними напрямками сучасної історіографії. Студенти повинні розуміти, що багато проблем античної історії залишаються дискусійними, а їх інтерпретація залежить від методологічних підходів і наукових концепцій дослідників. У зв'язку з цим доцільно звертати увагу на різні точки зору щодо причин виникнення античної демократії, особливостей римської експансії, причин занепаду Римської імперії чи характеру елліністичної культури. Порівняння наукових концепцій сприяє формуванню аналітичного мислення та вмінню аргументовано обґрунтовувати власну позицію.

Під час виступу на семінарському занятті студент повинен демонструвати не лише знання фактичного матеріалу, але й уміння логічно та послідовно викладати думки, аналізувати історичні процеси, робити висновки й узагальнення. Відповідь має бути чіткою, структурованою та науково обґрунтованою. Необхідно уникати поверхового переказу матеріалу

підручника, натомість слід акцентувати увагу на аналізі історичних явищ, поясненні причинно-наслідкових зв'язків та визначенні історичного значення подій. Участь у дискусіях, аналіз проблемних питань та аргументоване відстоювання власної позиції є важливими елементами семінарського заняття та сприяють формуванню професійних компетентностей майбутнього вчителя історії.

Одним із важливих аспектів підготовки до семінарів є дотримання принципів академічної доброчесності. Під час виконання письмових завдань, підготовки повідомлень чи презентацій студенти повинні коректно використовувати наукові джерела, посилатися на авторів та уникати плагіату. Самостійність у роботі з літературою, критичне осмислення інформації та вміння формулювати власні висновки є необхідними складовими професійної підготовки сучасного фахівця.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, отриманих під час практичного заняття здійснюється за такими **критеріями**:

- під час опитувань – за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття;
- під час тестування – за правильні відповіді на запитання тесту з теми заняття;
- у процесі виконання ситуаційних вправ і завдань – за запропонований правильний алгоритм (послідовність) виконання завдання; за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні; за володіння формулами й математичними методами, необхідними для виконання завдання; за отриманий правильний результат.

Оцінювання рефератів, доповідей, есе, презентацій тощо за визначеними темами здійснюється відповідно до таких критеріїв:

- за повноту та використання сучасних концепцій і джерел інформації (крім лекційного конспекту, має бути ще не менше трьох джерел інформації);
- за оформлення роботи згідно з вимогами і наявність посилань на використану літературу та джерела;
- за наявність змістовних висновків;
- за глибокі знання навчального матеріалу, що містяться в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах.

У разі виявлення невідповідності результатів навчання окремим критеріям із тієї чи тієї форми контролю знань кількість балів, яка виставляється здобувачу, може бути знижена:

- за неповну відповідь;
- за кожную неправильну відповідь;
- за невчасне виконання завдання;
- за недостовірність поданої інформації;
- за недостатнє розкриття теми;
- за відсутність посилань на літературні джерела.

Максимальна кількість балів за одне практичне заняття - 6 балів, всього за курс 54 бали.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ

Тема 1. Розквіт та занепад мінойської цивілізації. Мікенська цивілізація.

Мета заняття: Сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про особливості виникнення, розвитку та занепаду мінойської та мікенської цивілізацій, охарактеризувати їхній соціально-економічний, політичний і культурний розвиток, визначити місце крито-мікенської цивілізації в історії античного світу та її вплив на формування давньогрецької культури.

План заняття:

1. Природно-географічні умови та передумови виникнення мінойської цивілізації.
2. Політичний, економічний і культурний розвиток Криту в добу розквіту мінойської цивілізації.
3. Причини занепаду мінойської цивілізації.
4. Виникнення та особливості розвитку мікенської цивілізації.
5. Культура, суспільний устрій та історичне значення крито-мікенської цивілізації.

Методичні вказівки щодо підготовки:

1. Природно-географічні умови та передумови виникнення мінойської цивілізації.

Під час підготовки питання необхідно звернути увагу на географічне положення острова Крит та його роль у розвитку морської торгівлі в Східному Середземномор'ї. Слід проаналізувати вплив природно-кліматичних умов на формування господарства та розвиток ранніх державних структур. Важливо визначити значення морських комунікацій, ремесла і торговельних зв'язків із Єгиптом, Малою Азією та державами Передньої Азії. Доцільно охарактеризувати процес переходу від

родоплемінних відносин до ранньодержавних форм організації суспільства. Особливу увагу варто приділити археологічним відкриттям Артура Еванса та значенню Кносського палацу для вивчення мінойської цивілізації. Необхідно також визначити характерні риси ранньої критської культури та пояснити, чому мінойська цивілізація вважається однією з перших цивілізацій Європи.

2. Політичний, економічний і культурний розвиток Криту в добу розквіту мінойської цивілізації.

Розглядаючи питання, необхідно проаналізувати особливості політичної організації мінойського суспільства, роль палацових центрів та характер влади правителів. Варто звернути увагу на розвиток морської торгівлі, ремесла, землеробства і системи господарського управління. Необхідно визначити значення Криту як морської держави та пояснити поняття «таласократія». Важливим аспектом підготовки є характеристика досягнень мінойської культури: архітектури, живопису, релігійних вірувань, писемності та мистецтва. Доцільно проаналізувати особливості палацової архітектури та фрескового живопису, визначити рівень культурного розвитку мінойського суспільства. Окрему увагу слід приділити ролі релігії та культури природи у світогляді населення Криту.

3. Причини занепаду мінойської цивілізації.

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати основні наукові концепції щодо причин занепаду мінойської цивілізації. Варто звернути увагу на природні катастрофи, зокрема виверження вулкана на острові Фера, його можливі наслідки для господарства та населення Криту. Необхідно проаналізувати роль внутрішніх кризових явищ і зовнішніх чинників, пов'язаних із посиленням мікенського впливу. Важливо визначити, як зміни у торговельних зв'язках і політичній ситуації в регіоні вплинули на ослаблення мінойської державності. Доцільно також звернути увагу на археологічні матеріали, які свідчать про руйнування палацових центрів.

Необхідно сформувати власний висновок щодо причин занепаду мінойської цивілізації та її подальшого впливу на розвиток давньогрецького світу.

4. Виникнення та особливості розвитку мікенської цивілізації.

Готуючи питання, слід визначити особливості виникнення мікенської цивілізації на території Балканської Греції. Важливо звернути увагу на роль ахейських племен у формуванні мікенської державності та охарактеризувати основні центри мікенського світу. Необхідно проаналізувати особливості політичного устрою, військової організації та господарського життя мікенського суспільства. Доцільно звернути увагу на значення палацової системи управління, розвиток ремесла, землеробства і торгівлі. Важливим аспектом є характеристика писемності та значення лінійного письма Б для вивчення мікенської культури. Окрему увагу слід приділити військовому характеру мікенської цивілізації та її ролі у формуванні грецької героїчної традиції.

5. Культура, суспільний устрій та історичне значення крито-мікенської цивілізації.

Під час підготовки необхідно визначити основні риси суспільного устрою та культури крито-мікенського світу. Варто звернути увагу на особливості соціальної структури, роль правлячої верхівки та залежного населення. Необхідно охарактеризувати досягнення архітектури, мистецтва, релігії та військової справи. Важливо проаналізувати вплив крито-мікенської цивілізації на подальший розвиток давньогрецької культури, міфології та епічної традиції. Доцільно звернути увагу на історичне значення Троянської війни у культурній пам'яті греків та її зв'язок із мікенською епохою. Окремо слід визначити місце крито-мікенської цивілізації в історії Стародавнього світу та її внесок у формування античної цивілізації.

Практичне завдання: Скласти порівняльну таблицю мінойської та мікенської цивілізацій за критеріями: політичний устрій, господарство, культура, релігія, військова справа.

Тема 2. Архаїчна Греція: політичний і соціально-економічний розвиток.

Мета заняття: Охарактеризувати основні тенденції політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Греції архаїчного періоду, визначити особливості формування полісної системи, Великої грецької колонізації та еволюції суспільних відносин.

План заняття:

1. Передумови формування грецького полісу.
2. Велика грецька колонізація та її історичне значення.
3. Соціальна структура архаїчного грецького суспільства.
4. Розвиток ремесла, торгівлі та грошового обігу в архаїчній Греції.
5. Політична еволюція грецьких полісів у VIII–VI ст. до н.е.

Методичні вказівки щодо підготовки:

1. Передумови формування грецького полісу.

Під час підготовки необхідно визначити причини виникнення полісної системи в Греції та охарактеризувати особливості суспільного розвитку після «темних віків». Варто звернути увагу на вплив природно-географічних умов Балканської Греції на формування автономних полісів. Необхідно проаналізувати процеси розкладу родоплемінних відносин, формування приватної власності та соціальної диференціації населення. Важливо визначити характерні риси грецького полісу як форми організації суспільства та держави. Доцільно звернути увагу на поняття громадянства, роль народних зборів і значення військової організації полісу.

2. Велика грецька колонізація та її історичне значення

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати основні причини Великої грецької колонізації, її напрями та етапи. Важливо звернути увагу на демографічні, економічні та політичні чинники колонізаційного руху. Необхідно визначити особливості взаємин між метрополіями та колоніями, а також значення колонізації для розвитку торгівлі й культурних контактів.

Доцільно проаналізувати процес поширення грецької культури в Середземномор'ї та Причорномор'ї. Окрему увагу слід приділити виникненню античних міст-колоній на території Північного Причорномор'я.

3. Соціальна структура архаїчного грецького суспільства

Під час підготовки необхідно проаналізувати соціальний склад населення грецьких полісів та визначити особливості взаємин між різними соціальними групами. Варто звернути увагу на становище аристократії, демосу, ремісників, селян і рабів. Важливо визначити причини загострення соціальних конфліктів та їхній вплив на політичний розвиток полісів. Доцільно охарактеризувати процеси формування громадянського колективу та еволюцію політичних прав населення. Окремо слід звернути увагу на роль законодавців і реформаторів у подоланні соціальних суперечностей.

4. Розвиток ремесла, торгівлі та грошового обігу в архаїчній Греції

Готуючи питання, необхідно визначити основні тенденції економічного розвитку архаїчної Греції. Слід звернути увагу на розвиток ремісничого виробництва, морської торгівлі та економічних зв'язків між полісами. Важливо проаналізувати значення грошового обігу та карбування монети для розвитку господарства. Доцільно визначити роль торгівлі у зміцненні економічної могутності окремих полісів. Окрему увагу слід приділити впливу економічного розвитку на соціальну структуру та політичне життя грецького суспільства.

5. Політична еволюція грецьких полісів у VIII–VI ст. до н.е.

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати основні форми політичного устрою архаїчної Греції. Варто звернути увагу на еволюцію монархії, аристократії, тиранії та ранньої демократії. Необхідно проаналізувати причини встановлення тиранічних режимів і визначити їхню роль у розвитку полісів. Важливо звернути увагу на реформи Солона та інших законодавців як важливий етап становлення демократичних

інститутів. Доцільно визначити особливості політичного розвитку окремих грецьких полісів.

Практичне завдання: Проаналізувати соціальні причини виникнення тиранії в архаїчній Греції. Результат представити у вигляді есе.

Тема 3. Різновиди полісних систем Стародавньої Греції VIII–VI ст. до н.е., їх спільні та відмінні риси.

Мета заняття: Сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про поліс як основну форму політичної організації Стародавньої Греції, визначити особливості розвитку афінської та спартанської моделей полісного устрою, охарактеризувати їхні спільні та відмінні риси, а також з'ясувати значення полісної системи для розвитку античної цивілізації.

План заняття:

1. Поліс як основна форма державної організації Стародавньої Греції.
2. Особливості політичного та суспільного устрою Спарти.
3. Афінський поліс та становлення демократичної системи.
4. Спільні та відмінні риси спартанської й афінської моделей розвитку.
5. Історичне значення полісної системи в розвитку античного світу.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Поліс як основна форма державної організації Стародавньої Греції

Під час підготовки питання необхідно звернути увагу на передумови виникнення полісної системи у Греції в архаїчний період. Слід проаналізувати вплив природно-географічних умов Балканського півострова на формування незалежних полісів. Важливо визначити сутність полісу як особливої форми організації громадянського колективу, яка поєднувала риси

держави та громади. Необхідно охарактеризувати основні ознаки полісу: автономність, наявність громадянських прав, політичну участь громадян у житті держави, військовий обов'язок та зв'язок громадянства із землеволодінням. Доцільно звернути увагу на економічну основу полісу, розвиток ремесла і торгівлі, а також на взаємозв'язок політичного та соціального розвитку грецьких міст-держав. Важливо пояснити, чому поліс став визначальною формою державного життя античної Греції та як він вплинув на формування античної культури, політичної думки й громадянської свідомості.

2. Особливості політичного та суспільного устрою Спарти

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати природно-географічні умови Лаконіки та їхній вплив на розвиток Спарти. Варто звернути увагу на процес формування спартанської держави та роль дорійського завоювання у становленні суспільного устрою. Необхідно проаналізувати політичну систему Спарти, визначити функції царської влади, герусії, ефорів та народних зборів. Важливо охарактеризувати соціальну структуру спартанського суспільства, становище спартіатів, перієків та ілотів. Доцільно звернути увагу на особливості військового виховання, систему суспільного контролю та значення армії у житті спартанської держави. Окремо слід визначити причини стабільності та консервативності спартанської моделі розвитку, а також її сильні та слабкі сторони. Необхідно пояснити, чому Спарта стала прикладом олігархічного та військово-аристократичного полісу.

3. Афінський поліс та становлення демократичної системи

Під час підготовки необхідно визначити особливості історичного розвитку Афін у VIII–VI ст. до н.е. Слід звернути увагу на процес соціальної диференціації населення та загострення боротьби між аристократією і демосом. Важливо проаналізувати реформи Драконта, Солона та Клісфена, визначити їхній вплив на становлення афінської демократії. Необхідно

охарактеризувати систему органів влади Афінського полісу, роль народних зборів, ради п'ятисот, народного суду та посадових осіб. Доцільно звернути увагу на принципи участі громадян у політичному житті та особливості афінського громадянства. Важливо визначити роль розвитку ремесла, торгівлі й мореплавства у зміцненні політичної та економічної могутності Афін. Окрему увагу слід приділити суперечностям афінської демократії, зокрема обмеженню прав жінок, метеків і рабів.

4. Спільні та відмінні риси спартанської й афінської моделей розвитку

Під час підготовки питання необхідно здійснити порівняльний аналіз двох провідних моделей грецького полісу. Варто звернути увагу на відмінності у політичному устрої, соціальній структурі, економічному розвитку та системі виховання в Афінах і Спарті. Необхідно визначити характерні риси олігархічної та демократичної моделей державного устрою. Важливо проаналізувати роль військової справи у житті Спарті та значення торгівлі й культури в розвитку Афін. Доцільно звернути увагу на особливості виховання громадян, ставлення до приватної власності, рівень політичної активності населення. Необхідно визначити спільні риси полісної системи, які були характерними для більшості грецьких держав. Окремо слід сформулювати висновок щодо історичної унікальності кожної з моделей та їхнього впливу на подальший розвиток політичної думки.

5. Історичне значення полісної системи в розвитку античного світу

Готуючи питання, необхідно визначити роль полісної системи у розвитку античної цивілізації. Слід звернути увагу на значення полісу як осередку політичного, економічного та культурного життя Стародавньої Греції. Важливо проаналізувати вплив полісної організації на формування громадянської свідомості, демократичних традицій і політичної культури. Необхідно охарактеризувати роль грецьких полісів у розвитку філософії, науки, театру, мистецтва та освіти. Доцільно звернути увагу на взаємозв'язок

між полісною системою та розвитком античної демократії. Важливо визначити значення грецького полісу для подальшого розвитку європейської цивілізації та політичної традиції. Окрему увагу слід приділити причинам кризи полісної системи та її історичним наслідкам.

Практичне завдання:

1. Скласти порівняльну таблицю політичного устрою Афін і Спарти.
2. Розробити схему органів влади афінського полісу та визначити їхні функції.

Тема 4. Соціально-економічний, політичний та культурний розвиток класичної Греції

Мета заняття: Охарактеризувати основні тенденції політичного, соціально-економічного та культурного розвитку класичної Греції, визначити особливості розвитку Афінської демократії, проаналізувати причини кризи полісної системи та з'ясувати значення культурних досягнень класичної доби для світової цивілізації.

План заняття:

1. Греко-перські війни та їхнє історичне значення.
2. Афінська демократія доби Перікла.
3. Пелопоннеська війна та криза полісної системи.
4. Соціально-економічний розвиток класичної Греції.
5. Культура та духовне життя класичної Греції.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Греко-перські війни та їхнє історичне значення

Під час підготовки необхідно визначити причини греко-перських воєн та охарактеризувати інтереси сторін конфлікту. Варто звернути увагу на роль

малоазійських грецьких полісів у початку війни та прагнення Перської держави встановити контроль над Балканською Грецією. Необхідно проаналізувати основні етапи воєнного протистояння, значення битв при Марафоні, Фермопілах, Саламіні та Платеях. Важливо визначити роль Афін і Спарти в організації боротьби проти персів. Доцільно звернути увагу на наслідки перемоги греків для політичного розвитку Греції, зміцнення позицій Афін та формування Делоського морського союзу. Окремо слід визначити значення греко-перських воєн для розвитку античної культури та формування у греків усвідомлення культурної єдності.

2. Афінська демократія доби Перікла

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати особливості розвитку Афін у V ст. до н.е. Варто звернути увагу на політичну діяльність Перікла та його роль у зміцненні демократичного устрою. Необхідно проаналізувати систему органів влади Афінської держави, роль народних зборів, ради п'ятисот та народного суду. Важливо визначити принципи участі громадян у політичному житті та особливості функціонування демократії. Доцільно звернути увагу на економічне піднесення Афін, розвиток морської торгівлі та ремесла. Окрему увагу слід приділити суперечливому характеру афінської демократії, зокрема існуванню рабства та обмеженню політичних прав окремих груп населення.

3. Пелопоннеська війна та криза полісної системи

Під час підготовки питання необхідно визначити причини суперництва між Афінами та Спартою у V ст. до н.е. Слід звернути увагу на боротьбу за політичне панування в Греції та протистояння Делоського й Пелопоннеського союзів. Важливо проаналізувати основні етапи Пелопоннеської війни та її наслідки для грецького світу. Необхідно визначити причини ослаблення Афін і занепаду грецьких полісів після війни. Доцільно звернути увагу на кризу традиційної полісної системи, посилення соціальних конфліктів і зміну політичної культури. Окремо слід визначити

історичне значення Пелопоннеської війни та її вплив на подальший розвиток Греції.

4. Соціально-економічний розвиток класичної Греції

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати основні тенденції економічного розвитку Греції у V–IV ст. до н.е. Варто звернути увагу на розвиток ремесла, торгівлі, мореплавства та рабовласницького господарства. Необхідно визначити роль рабської праці в економіці грецьких полісів. Важливо проаналізувати зміни у соціальній структурі населення, посилення майнової нерівності та загострення соціальних суперечностей. Доцільно звернути увагу на вплив економічного розвитку на політичне життя та міжнародне становище грецьких держав. Окремо слід визначити причини економічної кризи окремих полісів у IV ст. до н.е.

5. Культура та духовне життя класичної Греції

Під час підготовки необхідно визначити основні досягнення культури класичної Греції та їхній вплив на подальший розвиток європейської цивілізації. Варто звернути увагу на розвиток філософії, науки, літератури, театру, архітектури та скульптури. Необхідно охарактеризувати діяльність Сократа, Платона, Арістотеля, Геродота, Фукідіда та інших видатних діячів античної культури. Важливо визначити роль релігії та міфології у духовному житті греків. Доцільно звернути увагу на взаємозв'язок культурного розквіту з політичним та економічним розвитком Афін. Окремо слід визначити значення класичної грецької культури для формування європейської гуманістичної традиції.

Практичні завдання:

1. Скласти хронологічну таблицю основних подій греко-перських воєн.
2. Підготувати есе про причини кризи грецького полісу після Пелопоннеської війни.

Тема 5. Криза полісної системи. Завойовницькі походи Олександра Македонського

Мета заняття: Сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про причини кризи грецької полісної системи у IV ст. до н.е., охарактеризувати процес піднесення Македонії та діяльність Олександра Македонського, визначити історичне значення його завойовницьких походів для розвитку античного світу.

План практичного заняття:

1. Причини кризи грецького полісу у IV ст. до н.е.
2. Піднесення Македонії та діяльність Філіппа II.
3. Завойовницькі походи Олександра Македонського.
4. Політика Олександра Македонського щодо підкорених народів.
5. Історичне значення походів Олександра Македонського.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Причини кризи грецького полісу у IV ст. до н.е.

Під час підготовки питання необхідно визначити основні причини занепаду класичної полісної системи. Варто звернути увагу на наслідки Пелопоннеської війни, які спричинили економічне ослаблення та політичну нестабільність грецьких держав. Необхідно проаналізувати загострення соціальних суперечностей, посилення майнової нерівності та кризу традиційних громадянських цінностей. Важливо визначити роль найманого війська та поступове ослаблення громадянського ополчення як основи полісної організації. Доцільно звернути увагу на боротьбу між окремими грецькими полісами за політичне панування та її негативні наслідки для єдності Греції. Окремо слід визначити причини неспроможності полісів ефективно протистояти зовнішній загрозі з боку Македонії. Необхідно

сформувати висновок щодо історичної закономірності кризи полісної системи.

2. Піднесення Македонії та діяльність Філіппа II

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати природно-географічні та політичні особливості Македонії. Варто звернути увагу на реформи Філіппа II, спрямовані на зміцнення держави та створення сильної армії. Необхідно проаналізувати особливості македонської фаланги та її значення для військових успіхів Македонії. Важливо визначити причини посилення македонського впливу у Греції та охарактеризувати боротьбу грецьких полісів проти македонської експансії. Доцільно звернути увагу на битву при Херонеї та її наслідки для грецького світу. Окремо слід визначити роль Коринфського союзу у політичному підпорядкуванні Греції Македонії та значення діяльності Філіппа II для подальших завоювань Олександра Македонського.

3. Завойовницькі походи Олександра Македонського

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати основні етапи східного походу Олександра Македонського. Слід звернути увагу на причини війни з Перською державою та особливості військової стратегії македонського війська. Важливо проаналізувати значення битв при Граніку, Іссі та Гавгамелах. Необхідно визначити масштаби завоювань Олександра Македонського та охарактеризувати процес утворення світової держави. Доцільно звернути увагу на підкорення Єгипту, Середньої Азії та походи до Індії. Важливо визначити роль особистості Олександра у військових успіхах Македонії та оцінити його як полководця і державного діяча. Окрему увагу слід приділити проблемі взаємин між македонянами та підкореними народами.

4. Політика Олександра Македонського щодо підкорених народів

Готуючи питання, необхідно визначити основні принципи політики Олександра Македонського на завойованих територіях. Варто звернути увагу

на прагнення правителя поєднати грецькі та східні традиції управління. Необхідно проаналізувати ставлення Олександра до місцевої знаті, релігії та культури підкорених народів. Важливо визначити роль заснування нових міст у поширенні грецької культури та зміцненні державної влади. Доцільно звернути увагу на політику змішаних шлюбів та спроби створення єдиної політичної еліти. Окремо слід визначити суперечливий характер політики Олександра та причини невдоволення частини македонської знаті його реформами.

5. Історичне значення походів Олександра Македонського

Під час підготовки необхідно визначити наслідки завойовницьких походів Олександра Македонського для розвитку античного світу. Варто звернути увагу на руйнування Перської держави та утворення нової політичної системи на Сході. Необхідно проаналізувати процес поширення грецької культури на території Близького Сходу та виникнення елліністичної цивілізації. Важливо визначити вплив походів Олександра на розвиток торгівлі, міжнародних зв'язків та культурного обміну між Заходом і Сходом. Доцільно звернути увагу на суперечливість історичної ролі Олександра Македонського та різні оцінки його діяльності в історіографії. Окремо слід сформулювати висновок щодо значення македонських завоювань для подальшого розвитку античного світу.

Практичні завдання:

1. Скласти хронологічну таблицю основних походів та битв Олександра Македонського.

Тема 6. Політичні відносини та культурні досягнення епохи еллінізму

Мета практичного заняття: Охарактеризувати особливості політичного, соціально-економічного та культурного розвитку

елліністичного світу, визначити специфіку взаємодії грецьких і східних традицій та з'ясувати значення еллінізму в історії світової цивілізації.

План практичного заняття:

1. Утворення елліністичних держав після смерті Олександра Македонського.
2. Політичний розвиток та міжнародні відносини елліністичного світу.
3. Соціально-економічний розвиток елліністичних держав.
4. Культура, наука та релігія епохи еллінізму.
5. Історичне значення еллінізму.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Утворення елліністичних держав після смерті Олександра Македонського

Під час підготовки питання необхідно визначити причини розпаду держави Олександра Македонського після його смерті. Варто звернути увагу на боротьбу діадохів за владу та процес утворення окремих елліністичних держав. Необхідно охарактеризувати особливості розвитку держав Птолемеїв у Єгипті, Селевкідів у Сирії та Македонського царства. Важливо визначити роль грецької культури у зміцненні політичної влади правителів елліністичних держав. Доцільно звернути увагу на поєднання елементів східної монархії та грецьких політичних традицій у системі державного управління. Окремо слід визначити причини політичної нестабільності елліністичного світу.

2. Політичний розвиток та міжнародні відносини елліністичного світу

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати систему міжнародних відносин в епоху еллінізму. Варто звернути увагу на

суперництво між основними елліністичними державами за політичне панування у Східному Середземномор'ї. Необхідно проаналізувати роль воєн та дипломатичних союзів у розвитку елліністичного світу. Важливо визначити особливості монархічної влади та процес централізації державного управління. Доцільно звернути увагу на роль армії та бюрократичного апарату у зміцненні влади правителів. Окремо слід визначити причини поступового послаблення елліністичних держав і посилення впливу Риму у Середземноморському регіоні.

3. Соціально-економічний розвиток елліністичних держав

Під час підготовки необхідно визначити основні тенденції економічного розвитку елліністичного світу. Варто звернути увагу на розвиток торгівлі, ремесла, мореплавства та міжнародних економічних зв'язків. Необхідно охарактеризувати роль великих міст як центрів політичного та економічного життя. Важливо проаналізувати розвиток грошового обігу, банківської справи та господарської спеціалізації окремих регіонів. Доцільно звернути увагу на зміни у соціальній структурі суспільства, становище селянства, рабів та міського населення. Окремо слід визначити вплив економічного розвитку на культурне та політичне життя елліністичних держав.

4. Культура, наука та релігія епохи еллінізму

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати основні особливості елліністичної культури. Варто звернути увагу на процес взаємодії грецьких і східних культурних традицій. Необхідно визначити роль Александрії Єгипетської як головного культурного центру елліністичного світу. Важливо проаналізувати досягнення науки, діяльність Евкліда, Архімеда, Ератосфена та інших учених. Доцільно звернути увагу на розвиток літератури, мистецтва, архітектури та скульптури. Окремо слід визначити особливості релігійного життя, поширення синкретичних культів та зміни у світогляді населення елліністичної доби.

5. Історичне значення еллінізму

Під час підготовки питання необхідно визначити місце еллінізму в історії античного світу. Варто звернути увагу на процес поширення грецької культури на території Сходу та формування єдиного культурного простору. Необхідно проаналізувати значення елліністичної цивілізації для розвитку науки, мистецтва, освіти та міжнародних зв'язків. Важливо визначити вплив еллінізму на розвиток Римської держави та подальшу історію європейської цивілізації. Доцільно звернути увагу на суперечливий характер елліністичної епохи та поєднання елементів грецької та східної культур. Окремо слід сформулювати висновок щодо історичного значення еллінізму як етапу культурної інтеграції античного світу.

Практичні завдання:

1. Скласти таблицю найбільших елліністичних держав із характеристикою їхніх політичних центрів та правлячих династій.
2. Проаналізувати вплив грецької культури на розвиток країн Сходу в епоху еллінізму.
3. Підготувати повідомлення про діяльність одного з видатних учених елліністичної доби.

Тема 7. Давньогрецька класична поезія, скульптура і театральне мистецтво

Мета практичного заняття: Сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про основні тенденції розвитку давньогрецької художньої культури класичної доби, охарактеризувати особливості поезії, скульптури та театального мистецтва Стародавньої Греції, визначити їхній вплив на подальший розвиток європейської культури.

План практичного заняття:

1. Основні риси та особливості давньогрецької класичної культури.

2. Давньогрецька поезія та її провідні представники.
3. Скульптура класичної Греції та її художні особливості.
4. Виникнення і розвиток давньогрецького театру.
5. Значення давньогрецького мистецтва для світової культури.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Основні риси та особливості давньогрецької класичної культури

Під час підготовки питання необхідно визначити характерні риси культури класичної Греції та умови її формування. Варто звернути увагу на взаємозв'язок політичного, економічного та культурного розвитку грецьких полісів, насамперед Афін. Необхідно проаналізувати вплив демократичного устрою на розвиток освіти, мистецтва, науки та філософії. Важливо визначити роль людини у світогляді греків, ідеали гармонії, краси та громадянської доблесті. Доцільно звернути увагу на гуманістичний характер античної культури та прагнення до поєднання фізичної й духовної досконалості. Окремо слід визначити значення міфології та релігії у формуванні художньої традиції Греції. Необхідно пояснити, чому культура класичної Греції вважається основою європейської культурної традиції.

2. Давньогрецька поезія та її провідні представники

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати основні жанри давньогрецької поезії та особливості їх розвитку. Варто звернути увагу на значення епічної поезії Гомера для формування грецької культурної традиції. Необхідно проаналізувати зміст і художні особливості поем «Іліада» та «Одіссея». Важливо визначити характерні риси лірики та творчість Сапфо, Алкея, Анакреонта й Піндара. Доцільно звернути увагу на зв'язок поезії з релігійними культами, суспільним життям і вихованням громадян. Окремо слід визначити значення поетичної творчості для розвитку моральних та естетичних уявлень греків. Необхідно також звернути увагу на художні

засоби, образність і вплив давньогрецької поезії на подальший розвиток європейської літератури.

3. Скульптура класичної Греції та її художні особливості

Під час підготовки питання необхідно визначити основні етапи розвитку давньогрецької скульптури та її характерні риси. Варто звернути увагу на прагнення митців до гармонії, пропорційності та реалістичного зображення людини. Необхідно охарактеризувати творчість Мирона, Фідія, Поліклета та Праксителя. Важливо проаналізувати особливості зображення руху, емоцій та людського тіла у грецькій скульптурі. Доцільно звернути увагу на зв'язок скульптури з релігією, архітектурою та громадським життям полісу. Окремо слід визначити значення скульптурного оформлення храмів та суспільних споруд. Необхідно пояснити, чому грецька скульптура стала взірцем для мистецтва наступних епох.

4. Виникнення і розвиток давньогрецького театру

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати походження давньогрецького театру та його зв'язок із культами Діоніса. Варто звернути увагу на особливості організації театральних вистав і структуру античного театру. Необхідно проаналізувати основні жанри театального мистецтва: трагедію та комедію. Важливо визначити внесок Есхіла, Софокла, Евріпіда та Арістофана у розвиток театального мистецтва. Доцільно звернути увагу на морально-виховне та політичне значення театру в житті грецького суспільства. Окремо слід визначити особливості сценічної гри, ролі хору та використання театральних масок. Необхідно пояснити значення давньогрецького театру для подальшого розвитку світового драматичного мистецтва.

5. Значення давньогрецького мистецтва для світової культури

Під час підготовки питання необхідно визначити місце давньогрецького мистецтва у розвитку світової цивілізації. Варто звернути увагу на вплив античної культури на мистецтво Стародавнього Риму, епоху

Відродження та європейську культуру Нового часу. Необхідно проаналізувати значення грецької поезії, театру та скульптури для формування європейських естетичних принципів. Важливо визначити роль античної художньої традиції у розвитку літератури, архітектури та образотворчого мистецтва. Доцільно звернути увагу на універсальний характер гуманістичних ідеалів античної культури. Окремо слід сформулювати висновки щодо історичного значення давньогрецького мистецтва та його актуальності у сучасному культурному просторі.

Практичні завдання:

1. Підготувати порівняльну характеристику творчості Есхіла, Софокла та Евріпіда.
2. Підготувати презентацію про творчість одного з видатних давньогрецьких скульпторів.

Тема 8. Формування території Риму. Царський період Риму в історіографії та міфології

Мета практичного заняття: Сформувати у здобувачів освіти знання про ранній етап історії Стародавнього Риму, охарактеризувати процес формування римської держави, визначити особливості царського періоду та проаналізувати роль міфологічної традиції у висвітленні ранньої римської історії.

План практичного заняття:

1. Природно-географічні умови та населення Давньої Італії.
2. Легенди про заснування Риму та їх історичне значення.
3. Царський період у римській історичній традиції.
4. Суспільний та державний устрій раннього Риму.
5. Значення царського періоду у формуванні римської державності.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Природно-географічні умови та населення Давньої Італії

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати природно-географічні умови Апеннінського півострова та визначити їхній вплив на розвиток раннього Риму. Варто звернути увагу на особливості клімату, рельєфу та природних ресурсів Італії. Необхідно проаналізувати склад населення Давньої Італії, роль латинів, сабінів, етрусків та інших народів у формуванні римської державності. Важливо визначити значення річки Тибр і вигідного географічного положення Риму для розвитку торгівлі та політичних зв'язків. Доцільно звернути увагу на вплив етрусської культури на ранній Рим. Окремо слід визначити передумови економічного та політичного піднесення римської громади.

2. Легенди про заснування Риму та їх історичне значення

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати основні римські міфи про походження міста та римського народу. Варто звернути увагу на легенду про Енея та міф про Ромула і Рема. Необхідно проаналізувати роль міфологічної традиції у формуванні римської політичної та культурної ідентичності. Важливо визначити співвідношення історичних фактів і легендарних елементів у римській історіографії. Доцільно звернути увагу на праці Тіта Лівія, Плутарха та інших античних авторів, які висвітлювали ранню історію Риму. Окремо слід визначити значення міфів для виховання громадянських чеснот і патріотизму в римському суспільстві.

3. Царський період у римській історичній традиції

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати основні етапи царського періоду в історії Риму. Варто звернути увагу на традиційний перелік римських царів та їхню роль у розвитку держави. Необхідно проаналізувати діяльність Ромула, Нуми Помпілія, Сервія Туллія та Тарквінія Гордого. Важливо визначити значення реформ Сервія Туллія для розвитку суспільного та військового устрою Риму. Доцільно звернути увагу

на вплив етрусської традиції на розвиток царської влади. Окремо слід визначити причини падіння царської влади та переходу до республіканського устрою.

4. Суспільний та державний устрій раннього Риму

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати соціальну структуру римського суспільства царської доби. Варто звернути увагу на становище патриціїв, плебеїв, клієнтів та рабів. Необхідно проаналізувати організацію римської громади, роль сім'ї та патріархальних традицій у суспільному житті. Важливо визначити функції народних зборів, сенату та царської влади. Доцільно звернути увагу на військову організацію раннього Риму та значення релігії у державному житті. Окремо слід визначити особливості формування римської громадянської традиції.

5. Значення царського періоду у формуванні римської державності

Під час підготовки необхідно визначити роль царського періоду у подальшому розвитку Риму. Варто звернути увагу на формування основ державного управління, римського права та військової організації. Необхідно проаналізувати значення реформ царської доби для розвитку римського суспільства. Важливо визначити роль етрусського впливу у становленні римської культури та державності. Доцільно звернути увагу на історичне значення переходу від монархії до республіки. Окремо слід сформулювати висновок щодо місця царського періоду у римській історичній традиції.

Практичні завдання:

1. Скласти схему суспільного устрою раннього Риму.
2. Проаналізувати легенду про Ромула і Рема як історичне джерело.

Тема 9. Становлення та розвиток державної системи Римської республіки

Мета практичного заняття: Сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про процес становлення та розвитку Римської республіки,

охарактеризувати систему органів державної влади, визначити особливості політичної боротьби між патриціями та плебеями, а також з'ясувати значення республіканського устрою для подальшого розвитку римської державності.

План практичного заняття

1. Встановлення республіканського ладу в Римі.
2. Органи державної влади Римської республіки.
3. Боротьба патриціїв і плебеїв та її наслідки.
4. Римське право та політична культура республіканського Риму.
5. Історичне значення республіканської системи Риму.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Встановлення республіканського ладу в Римі

Під час підготовки питання необхідно визначити причини падіння царської влади у Римі та переходу до республіканської форми правління. Варто звернути увагу на роль римської аристократії у поваленні Тарквінія Гордого. Необхідно проаналізувати особливості ранньої республіканської системи та її відмінності від монархічного устрою. Важливо визначити основні принципи республіканського правління: виборність посад, колегіальність влади та обмеження термінів повноважень магістратів. Доцільно звернути увагу на роль сенату у політичному житті Риму та значення традицій предків у формуванні римської політичної культури. Окремо слід визначити історичні умови, які сприяли зміцненню республіканського ладу та перетворенню Риму на провідну державу Італії.

2. Органи державної влади Римської республіки

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати систему органів влади Римської республіки. Варто звернути увагу на функції народних зборів, сенату та магістратур. Необхідно проаналізувати повноваження консулів, преторів, цензорів, еділів і квесторів. Важливо визначити роль

сенату як головного органу політичного управління республікою. Доцільно звернути увагу на особливості функціонування римської системи стримувань і противаг. Окремо слід визначити значення інституту народних трибунів у захисті прав плебеїв. Необхідно також звернути увагу на поєднання елементів аристократичного, демократичного та монархічного правління у республіканській системі Риму.

3. Боротьба патрициїв і плебеїв та її наслідки

Під час підготовки питання необхідно визначити причини соціального конфлікту між патриціями та плебеями. Варто звернути увагу на економічне та політичне становище плебеїв у ранній республіці. Необхідно проаналізувати основні етапи боротьби плебеїв за політичні права та громадянське рівноправ'я. Важливо визначити значення створення посади народного трибуна, ухвалення Законів XII таблиць та допуску плебеїв до державних посад. Доцільно звернути увагу на наслідки цієї боротьби для розвитку римської державності та формування єдиної римської громадянської спільноти. Окремо слід визначити вплив соціальних реформ на зміцнення політичної системи Риму.

4. Римське право та політична культура республіканського Риму

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати основні риси римського права республіканського періоду. Варто звернути увагу на значення Законів XII таблиць як першої письмової кодифікації римського права. Необхідно проаналізувати роль права у регулюванні суспільних відносин та зміцненні державного устрою. Важливо визначити особливості римської політичної культури, значення громадянського обов'язку, патріотизму та культу предків. Доцільно звернути увагу на роль ораторського мистецтва та політичної діяльності у суспільному житті Риму. Окремо слід визначити значення римської правової традиції для подальшого розвитку європейської цивілізації.

5. Історичне значення республіканської системи Риму

Під час підготовки необхідно визначити роль республіканського устрою у розвитку Римської держави. Варто звернути увагу на ефективність римської системи управління та її здатність забезпечити політичну стабільність і військове зміцнення держави. Необхідно проаналізувати значення республіканських інститутів для формування римської громадянської традиції. Важливо визначити вплив римської республіканської моделі на розвиток політичної думки наступних епох. Доцільно звернути увагу на суперечності республіканського устрою та причини його поступової кризи. Окремо слід сформулювати висновок щодо історичного значення Римської республіки для світової історії.

Практичні завдання:

1. Скласти схему органів державної влади Римської республіки та визначити їхні функції.
2. Підготувати порівняльну характеристику політичних прав патриціїв і плебеїв.

Тема 10. Боротьба Риму з Карфагеном за панування в Західному Середземномор'ї

Мета практичного заняття: Охарактеризувати причини, перебіг і наслідки боротьби Риму та Карфагена за панування в Західному Середземномор'ї, визначити особливості Пунічних воєн та їхнє значення для перетворення Риму на провідну державу античного світу.

План практичного заняття

1. Карфаген і Рим у III ст. до н.е.: причини суперництва.
2. Перша Пунічна війна та її наслідки.
3. Друга Пунічна війна і діяльність Ганнібала.
4. Третя Пунічна війна та знищення Карфагена.

5. Наслідки Пунічних воєн для Риму та Середземномор'я.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Карфаген і Рим у III ст. до н.е.: причини суперництва

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати політичне та економічне становище Риму і Карфагена у III ст. до н.е. Варто звернути увагу на географічне положення Карфагена, його торговельну могутність та морське панування у Західному Середземномор'ї. Необхідно проаналізувати процес розширення римських володінь в Італії та прагнення Риму до контролю над морськими торговими шляхами. Важливо визначити роль Сицилії як стратегічно важливого регіону, який став причиною конфлікту між двома державами. Доцільно звернути увагу на особливості державного устрою та військової організації Карфагена і Риму. Окремо слід визначити причини неминучості військового зіткнення між цими державами.

2. Перша Пунічна війна та її наслідки

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати основні етапи Першої Пунічної війни. Варто звернути увагу на боротьбу за Сицилію та значення морських битв у ході війни. Необхідно проаналізувати процес створення римського військового флоту та його роль у перемозі Риму. Важливо визначити наслідки війни для Карфагена та Риму, зокрема перетворення Сицилії на першу римську провінцію. Доцільно звернути увагу на економічні та політичні наслідки поразки Карфагена. Окремо слід визначити значення Першої Пунічної війни для подальшого загострення римсько-карфагенського суперництва.

3. Друга Пунічна війна і діяльність Ганнібала

Під час підготовки питання необхідно визначити причини Другої Пунічної війни та охарактеризувати роль Ганнібала у воєнному протистоянні. Варто звернути увагу на похід карфагенського війська через Альпи та його значення для історії військового мистецтва. Необхідно

проаналізувати основні битви війни, насамперед битву при Каннах. Важливо визначити причини початкових успіхів Ганнібала та фактори, які забезпечили перемогу Риму. Доцільно звернути увагу на діяльність Сципіона Африканського та значення битви при Замі. Окремо слід визначити історичне значення Другої Пунічної війни для подальшого піднесення Риму.

4. Третя Пунічна війна та знищення Карфагена

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати причини Третьої Пунічної війни та політику Риму щодо Карфагена після Другої Пунічної війни. Варто звернути увагу на прагнення римлян остаточно ліквідувати свого головного суперника у Західному Середземномор'ї. Необхідно проаналізувати перебіг облоги Карфагена та причини його поразки. Важливо визначити наслідки знищення Карфагена для політичного розвитку Риму та міжнародних відносин у Середземноморському регіоні. Доцільно звернути увагу на особливості римської експансіоністської політики. Окремо слід визначити морально-історичні оцінки знищення Карфагена в античній та сучасній історіографії.

5. Наслідки Пунічних воєн для Риму та Середземномор'я

Під час підготовки необхідно визначити значення Пунічних воєн для розвитку Римської держави. Варто звернути увагу на перетворення Риму на провідну державу Західного Середземномор'я та початок формування світової держави. Необхідно проаналізувати економічні наслідки воєн, розвиток рабства та зростання соціальної нерівності у римському суспільстві. Важливо визначити вплив римських завоювань на політичне життя та міжнародні відносини античного світу. Доцільно звернути увагу на зміни у військовій організації Риму та посилення його експансіоністської політики. Окремо слід сформулювати висновок щодо історичного значення Пунічних воєн для подальшого розвитку античної цивілізації.

Практичні завдання:

1. Скласти хронологічну таблицю Пунічних воєн із зазначенням основних битв та їхніх результатів.
2. Проаналізувати причини перемоги Риму у боротьбі з Карфагеном.

Тема 11. Причини та етапи переходу від республіканської до імперської форми правління в Римі

Мета практичного заняття: Сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про кризу Римської республіки, визначити причини переходу до імперської форми правління, охарактеризувати основні етапи громадянських війн та встановлення принципату Октавіана Августа.

План практичного заняття:

1. Криза Римської республіки у II–I ст. до н.е.
2. Реформи братів Гракхів та їх історичне значення.
3. Громадянські війни та диктатура Юлія Цезаря.
4. Другий тріумвірат і боротьба за владу в Римі.
5. Встановлення принципату Октавіана Августа.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Криза Римської республіки у II–I ст. до н.е.

Під час підготовки питання необхідно визначити основні причини кризи республіканського устрою Риму. Варто звернути увагу на наслідки римських завоювань, розвиток великого землеволодіння та зростання соціальної нерівності. Необхідно проаналізувати становище селянства, поширення рабської праці та загострення соціальних суперечностей у римському суспільстві. Важливо визначити роль армії у політичному житті держави та наслідки військових реформ Гая Марія. Доцільно звернути увагу на ослаблення традиційних республіканських інститутів і посилення боротьби між політичними угрупованнями. Окремо слід визначити вплив

економічних і політичних змін на занепад республіканської системи. Необхідно сформулювати висновок щодо історичної закономірності переходу до нової форми правління.

2. Реформи братів Гракхів та їх історичне значення

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати політичну діяльність Тіберія та Гая Гракхів. Варто звернути увагу на причини аграрної кризи та становище римського селянства у II ст. до н.е. Необхідно проаналізувати зміст аграрних реформ братів Гракхів та їхні спроби обмежити велике землеволодіння. Важливо визначити реакцію римської аристократії на реформи та причини поразки реформаторського руху. Доцільно звернути увагу на значення діяльності братів Гракхів для подальшого розвитку політичної боротьби в Римі. Окремо слід визначити історичні наслідки реформ та їхній вплив на поглиблення кризи республіканської системи.

3. Громадянські війни та диктатура Юлія Цезаря

Під час підготовки питання необхідно визначити причини громадянських війн у Римі та охарактеризувати боротьбу між політичними угрупованнями. Варто звернути увагу на суперництво Марія і Сулли, роль військових командувачів у політичному житті держави. Необхідно проаналізувати діяльність Першого тріумвірату та політичне піднесення Юлія Цезаря. Важливо визначити причини конфлікту між Цезарем і Помпеєм та наслідки громадянської війни. Доцільно звернути увагу на реформи Цезаря та його спроби централізації влади. Окремо слід визначити причини змови проти Цезаря та історичне значення його диктатури для переходу до імперської форми правління.

4. Другий тріумвірат і боротьба за владу в Римі

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати політичну ситуацію в Римі після вбивства Юлія Цезаря. Варто звернути увагу на створення Другого тріумвірату та боротьбу між Октавіаном, Антонієм і Лепідом.

Необхідно проаналізувати причини нової громадянської війни та особливості політичного протистояння між Октавіаном і Марком Антонієм. Важливо визначити значення битви при Акції для встановлення одноосібної влади Октавіана. Доцільно звернути увагу на роль армії та політичної пропаганди у боротьбі за владу. Окремо слід визначити історичні наслідки громадянських війн для Римської держави.

5. Встановлення принципату Октавіана Августа

Під час підготовки питання необхідно визначити особливості державної системи, створеної Октавіаном Августом. Варто звернути увагу на поєднання республіканських традицій з елементами монархічного правління. Необхідно проаналізувати політичні повноваження принцепса та роль сенату у новій системі влади. Важливо визначити причини підтримки принципату різними верствами римського суспільства. Доцільно звернути увагу на адміністративні та військові реформи Августа. Окремо слід визначити значення встановлення принципату для подальшого розвитку Римської імперії та античного світу.

Практичні завдання:

1. Скласти таблицю причин кризи Римської республіки у II–I ст. до н.е.
2. Проаналізувати політичну діяльність Юлія Цезаря та визначити її історичне значення.
3. Підготувати схему організації влади в період принципату Октавіана Августа.

Тема 12. Внутрішня і зовнішня політика Римської імперії за часів Октавіана Августа та династії Антонінів

Мета практичного заняття: Охарактеризувати особливості внутрішньої та зовнішньої політики Римської імперії в період правління

Октавіана Августа та династії Антонінів, визначити основні тенденції розвитку імперської системи та з'ясувати причини політичного й економічного піднесення Риму у період його найвищої могутності.

План практичного заняття:

1. Внутрішня політика Октавіана Августа.
2. Зовнішня політика та територіальна експансія Римської імперії.
3. Династія Антонінів та період «золотого віку» Риму.
4. Соціально-економічний розвиток Римської імперії у I–II ст. н.е.
5. Культура та суспільне життя Римської імперії.

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Внутрішня політика Октавіана Августа

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати основні напрями внутрішньої політики Октавіана Августа. Варто звернути увагу на зміцнення центральної влади та реформування державного управління. Необхідно проаналізувати адміністративні, фінансові та військові реформи Августа. Важливо визначити роль професійної армії у забезпеченні стабільності імперії. Доцільно звернути увагу на політику Августа щодо сенату та провінцій. Окремо слід визначити значення ідеологічної політики принцепса, культу імператора та пропаганди римських традицій. Необхідно також звернути увагу на заходи Августа, спрямовані на зміцнення моралі та сімейних цінностей у римському суспільстві.

2. Зовнішня політика та територіальна експансія Римської імперії

Розглядаючи питання, необхідно визначити основні напрями зовнішньої політики Римської імперії у I ст. до н.е. – II ст. н.е. Варто звернути увагу на процес розширення кордонів імперії та особливості управління провінціями. Необхідно проаналізувати військові кампанії римлян у Європі, Азії та Північній Африці. Важливо визначити значення

підкорення нових територій для економічного розвитку держави. Доцільно звернути увагу на політику Риму щодо варварських племен та систему прикордонної оборони. Окремо слід визначити причини переходу Риму від активної експансії до політики зміцнення кордонів.

3. Династія Антонінів та період «золотого віку» Риму

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати особливості правління династії Антонінів. Варто звернути увагу на діяльність Нерви, Траяна, Адріана, Антоніна Пія та Марка Аврелія. Необхідно проаналізувати політику імператорів щодо зміцнення державного управління та підтримання стабільності в імперії. Важливо визначити причини економічного та культурного піднесення Риму у II ст. н.е. Доцільно звернути увагу на особливості правління Марка Аврелія та вплив варварських вторгнень на становище імперії. Окремо слід визначити причини завершення періоду політичної стабільності після правління Антонінів.

4. Соціально-економічний розвиток Римської імперії у I–II ст. н.е.

Готуючи питання, необхідно визначити основні тенденції економічного розвитку Римської імперії у період принципату. Варто звернути увагу на розвиток сільського господарства, ремесла, торгівлі та міського життя. Необхідно проаналізувати роль рабської праці у господарстві імперії. Важливо визначити значення провінцій для економічного розвитку держави та формування єдиного економічного простору. Доцільно звернути увагу на розвиток транспортної інфраструктури, будівництво доріг і портів. Окремо слід визначити соціальну структуру римського суспільства та зміни у становищі різних верств населення.

5. Культура та суспільне життя Римської імперії

Під час підготовки питання необхідно охарактеризувати особливості культурного розвитку Римської імперії у період її розквіту. Варто звернути увагу на розвиток літератури, архітектури, права та філософії. Необхідно проаналізувати творчість Вергілія, Горація, Овідія, Тацита та інших

представників римської культури. Важливо визначити роль римського права та латинської мови у розвитку європейської цивілізації. Доцільно звернути увагу на повсякденне життя римлян, систему освіти та релігійні вірування населення імперії. Окремо слід визначити значення римської культури для подальшого розвитку світової історії.

Практичні завдання:

1. Скласти порівняльну таблицю внутрішньої політики Октавіана Августа та імператорів династії Антонінів.
2. Проаналізувати причини політичного та економічного піднесення Римської імперії в період «золотого віку».

Тема 13. Встановлення системи доміану. Причини занепаду Римської імперії

Мета заняття: Проаналізувати перехід від принципату до доміану як відповідь на "кризу III століття"; з'ясувати сутність реформ Діоклетіана та Константина; дослідити комплекс внутрішніх та зовнішніх факторів, що призвели до розпаду та загибелі Західної Римської імперії.

План заняття

1. Реформи Діоклетіана та запровадження Тетрархії.
2. Політика Константина Великого: релігійний та адміністративний аспекти.
3. Соціально-економічна криза пізньої імперії: колонат та деградація міст.
4. Зовнішньополітичні виклики та Велике переселення народів.
5. Причини та наслідки падіння Західної Римської імперії (476 р.).

Методичні вказівки щодо підготовки

1. Реформи Діоклетіана та запровадження Тетрархії. При підготовці зверніть увагу на те, що Діоклетіан прийшов до влади після

«кризи III століття», коли імперія перебувала на межі розпаду. Головний акцент зробіть на концепції **Тетрархії** (чотирицарства). Поясніть, чому одноосібне управління стало неможливим: величезні кордони потребували постійної присутності імператора на різних фронтах. Розберіть поділ на два августу та два цезарі, а також нову адміністративну сітку (діоцези та провінції), яка мала на меті послабити владу намісників і запобігти узурпаціям. Окремо зупиніться на ідеологічному аспекті: переході від образу імператора як «першого серед рівних» (*princeps*) до образу напівбожественного господаря (*dominus*), що супроводжувалося впровадженням складного придворного етикету (адорація). Економічний блок реформ має включати аналіз «Едикту про максимальні ціни» та грошової реформи. Подумайте, чому адміністративне регулювання цін зазнало краху. Важливо зрозуміти, що Діоклетіан намагався врятувати імперію шляхом тотальної мілітаризації та бюрократизації, що фактично «заморозило» соціальну мобільність.

2. Політика Константина Великого: релігійний та адміністративний аспекти. Константин продовжив справу Діоклетіана, але вніс радикальні зміни у релігійну сферу. Основна увага має бути приділена Міланському едикту 313 року. Проаналізуйте, чи було це щирим наверненням, чи прагматичним політичним кроком для отримання нової ідеологічної опори. Розгляньте скликання Нікейського собору (325 р.) як приклад втручання держави у справи церкви для встановлення догматичної єдності. Другий важливий аспект — заснування Константинополя у 330 році. Поясніть стратегічні причини перенесення столиці: близькість до багатих східних провінцій та важливих військових рубежів (Дунай, кордон із Персією). Розберіть військову реформу Константина: поділ армії на прикордонні війська (*limitanei*) та мобільні резерви (*comitatenses*). Також простежте посилення податкового гніту та закріпачення ремісників у

колегіях. Слід дійти висновку, як християнство з переслідуваної секти перетворилося на державну інституцію, яка згодом переживе саму імперію.

3. Соціально-економічна криза пізньої імперії: колонат та деградація міст. Для розуміння занепаду слід заглибитися в економічну структуру. Ключовий термін тут — колонат. Поясніть еволюцію колона: від вільного орендаря до прикріпленого до землі напівзалежного виробника. Чому рабська праця стала неефективною? Розгляньте дефіцит дешевих рабів після припинення завойовницьких воєн та високу вартість їх утримання. Зверніть увагу на процес «натуралізації» господарства: міста втрачали роль торговельних центрів, ремесло переміщувалося у великі сільські маєтки (*villas*). Це явище називають «руралізацією». Великі землевласники-магнати створювали замкнені господарства, які мали власну охорону та суд, фактично випадаючи з-під контролю держави. Опрацюйте питання інфляції та деградації монетарної системи — чому люди почали переходити на натуральний обмін? Важливо усвідомити, що економічний фундамент античного міста (поліса/муніципія) був зруйнований непосильними податками (індиктами), що змушувало середній клас (куріалів) кидати свої обов'язки та майно.

4. Зовнішньополітичні виклики та Велике переселення народів. Зосередьтеся на зміні характеру відносин між Римом та «варварським світом». Якщо раніше Рим поглинав народи, то в IV–V ст. народи почали поглинати Рим. Проаналізуйте причини Великого переселення народів, зокрема рух гунів, який став тригером для германських племен. Особливу увагу приділіть битві під Адріаноподем (378 р.), яка показала вразливість римської піхоти перед варварською кіннотою. Розберіть політику «федератів» — надання земель варварам в обмін на військову службу. Як це вплинуло на варваризацію римської армії? Чи можна вважати таку армію надійною опорою держави? Розгляньте діяльність видатних полководців варварського походження (Стіліхон, Аецій) та їхню роль у політичних

інтригах. Слід зрозуміти, що межа між «римлянином» і «варваром» на кордонах імперії поступово стиралася, що полегшило подальше створення варварських королівств на території Галлії, Іспанії та Африки.

5. Причини та наслідки падіння Західної Римської імперії (476 р.). Це питання потребує синтезу всіх попередніх факторів. Виділіть три групи причин: економічні (занепад рабства, податки), політичні (боротьба за престол, поділ імперії в 395 р.) та зовнішні (тиск варварів). Проаналізуйте постать Одоакра та обставини усунення Ромула Августула в 476 році. Чому сучасники могли навіть не помітити цієї події, вважаючи її черговою зміною влади? Важливо розрізнити падіння Західної імперії та продовження існування Східної (Візантії). Подумайте над історіософським питанням: чи було це «катастрофою», що відкинула Європу назад, чи «визволенням» від мертвого державного механізму, що відкрило шлях до середньовічного синтезу? Зверніть увагу на долю римських інститутів (сенату, права, церкви) після 476 року. Падіння Рима маркує кінець історії Стародавнього світу, тому підсумуйте, що саме з античного спадку було втрачено, а що передано наступним поколінням через християнство та латину.

Практичні завдання:

1. Аналітичне есе: «Тетрархія Діоклетіана: геніальна адміністративна знахідка чи визнання слабкості імперії?»
2. Порівняльна таблиця: «Принципат vs Домінат» за критеріями: титулатура, роль сенату, система успадкування влади, релігійний статус правителя.

Тема 14. Історичне значення цивілізації Давнього Риму

Мета заняття: Підбити підсумки вивчення курсу, визначивши роль Риму як фундаменту європейської цивілізації; проаналізувати спадок римського права, архітектури, мови та політичної культури в сучасному світі.

План заняття:

1. Римське право як основа сучасної юриспруденції.
2. Культурна спадщина: латина, література та філософія.
3. Досягнення у сфері архітектури, інженерії та урбаністики.
4. Політико-адміністративна спадщина: від республіканізму до ідеї "Pax Romana".

Методичні вказівки щодо підготовки:

1. Римське право як основа сучасної юриспруденції. Римське право вважається найбільш досконалою правовою системою античності. При підготовці зверніть увагу на поділ права на публічне (*ius publicum*) та приватне (*ius privatum*). Останнє стало фундаментом для цивільного кодексу більшості країн світу. Розберіть значення праць класичних юристів (Гай, Ульпіан, Папініан) та фінальну кодифікацію Юстиніана (*Corpus Iuris Civilis*). Ключові концепції для вивчення: непорушність права приватної власності, свобода договору, чіткий статус особи. Поясніть, чому римське право було «рецепційоване» (запозичене) середньовічною Європою через багато століть після падіння Рима. Знайдіть приклади правових принципів, що діють сьогодні: «закон не має зворотної сили», «ніхто не може бути суддею у власній справі», «презумпція невинуватості». Слід наголосити, що саме римляни створили фахову юридичну мову, без якої неможлива сучасна адвокатура, нотаріат та судочинство. Це була система, що базувалася на раціональності та справедливості (*aequitas*).

2. Культурна спадщина: латина, література та філософія. Римська культура довгий час вважалася «вторинною» щодо грецької, але ваша задача — довести її самобутність. Почніть із латинської мови. Вона стала мовою науки, медицини та права на два тисячоліття. Проаналізуйте, як латина трансформувалася у романську мову (італійську, французьку, іспанську тощо). У літературному блоці зосередьтеся на «золотому віці» (Вергілій, Гораций, Овідій) — як їхні твори стали еталоном для європейського класицизму? У філософії зверніть увагу на римський стоїцизм (Сенека, Марк

Аврелій). Поясніть, чому саме стоїчне вчення про борг, витримку та внутрішню свободу так імпонувало римському менталітету. Також розгляньте ораторське мистецтво Цицерона як взірець політичної риторики. Важливо зрозуміти, що Рим виступив потужним «транслятором» грецької культури, але надав їй практичного спрямування, адаптувавши високі ідеї до потреб управління державою та виховання громадянина-патріота.

3. Досягнення у сфері архітектури, інженерії та урбаністики.

Римляни були великими інженерами. Головний секрет їхньої архітектурної величі — винахід бетону (*opus caementicium*). Це дозволило створювати грандіозні склепінчасті та купольні конструкції (Пантеон, Колізей). Опрацюйте систему римських доріг — «нервів імперії», які з'єднували Британію з Єгиптом і слугували тисячу років. Розберіть пристрій акведуків (водогонів) та каналізації (*Cloaca Maxima*), що забезпечували безпрецедентний для античності рівень гігієни в містах. Зверніть увагу на структуру римського міста (форум, терми, амфітеатри, тріумфальні арки) — як вона вплинула на європейське містобудування? Римляни першими почали будувати багатоповерхові будинки (інсули). Також розгляньте військове будівництво — лімеси (оборонні вали). Слід підкреслити, що римська архітектура була втіленням ідеї могутності та вічності держави, де форма завжди слідувала за функцією, а естетика поєднувалася з практичною користю для тисяч мешканців.

4. Політико-адміністративна спадщина: від республіканізму до ідеї "Pax Romana".

Останній пункт потребує аналізу політичних інститутів. Рим подарував світу ідею Республіки (*res publica* — спільна справа). Розберіть систему поділу влади: магістрати, сенат, народні збори, принцип колегіальності та право вето народних трибунів. Як ці механізми стримувань і противаг вплинули на конституції сучасних демократій? Окремо розгляньте концепцію Pax Romana (Римського миру) — ідею глобального світового порядку під егідою однієї держави. Це була перша спроба глобалізації, що

створила єдиний економічний та правовий простір. Проаналізуйте, як Римська імперія вплинула на формування ідеї єдиної Європи. Також зверніть увагу на муніципальне управління: римляни навчили міста самоврядуванню. Обговоріть парадокс: як жорстока завойовницька держава змогла створити найбільш тривалу та стабільну політичну систему в історії, яка стала еталоном для імперій Наполеона, Британії та навіть батьків-засновників США.

Практичні завдання:

1. Творчий проєкт: Підготувати віртуальну екскурсію «Один день у Римі часів Траяна», акцентуючи на інженерних спорудах (терми, ринки, форуми).

2. Юридичний практикум: Вирішіть 2-3 юридичні кейси на основі Дигестів Юстиніана (наприклад, щодо права власності на знайдене майно або відповідальності за завдані збитки).

3. Дискусія «Круглий стіл»: «Римський спадок: що ми використовуємо сьогодні, не помічаючи цього?» (обговорення календаря, алфавіту, назв місяців, планування міст).

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

Самостійна робота є невід'ємною складовою процесу навчання вищої школи. Вона дозволяє здобувачам глибше засвоїти матеріал, сформувати навички аналізу історичних процесів, опанувати методику роботи з джерелами, розвивати критичне мислення та вміння систематизувати інформацію. Самостійна робота сприяє формуванню академічної самостійності, відповідальності за результати власного навчання та умінню аргументовано висловлювати власну позицію під час дискусій, семінарів та письмових робіт.

Основна мета самостійної роботи полягає у поглибленому опануванні теоретичного та фактичного матеріалу, що викладається на лекціях і семінарах. Виконання самостійних завдань дозволяє здобувачам освіти не лише повторити інформацію, а й критично її осмислити, зіставити різні джерела, проаналізувати факти та події з позицій історичної науки. Це допомагає формувати комплексне уявлення про соціально-політичний, економічний, культурний та науковий розвиток окремих країн і регіонів світу у визначені історичні періоди. Самостійна робота сприяє розвитку умінь робити історичні порівняння, визначати причинно-наслідкові зв'язки та формувати власні висновки на основі наукових даних.

Також самостійна робота дозволяє студентам готуватися до дискусій на семінарських заняттях, писати аналітичні та реферативні роботи, а також підготуватися до контролю знань. Вона стимулює інтерес до історичної науки та формує вміння використовувати сучасні методи дослідження історичних процесів, що є особливо важливим для дисциплін, пов'язаних із всесвітньою історією.

Ефективна самостійна робота передбачає організований та системний пошук інформації. Насамперед слід визначити ключові питання та проблеми,

які необхідно опрацювати відповідно до завдання. Пошук інформації може здійснюватися за такими напрямками:

1. Навчальна література – підручники, навчальні посібники, енциклопедії, що рекомендуються викладачем. Вони надають базову, перевірену та структуровану інформацію, яка є основою для подальшого аналізу.

2. Наукові статті та публікації – сучасні наукові журнали, збірники конференцій, праці дослідників у галузі всесвітньої історії. Вони дозволяють ознайомитися з різними точками зору, сучасними методами дослідження та дискусійними питаннями.

3. Джерела епохи – хроніки, укази, листи, мемуари, договори, офіційні документи, статистичні матеріали. Робота з первинними джерелами дозволяє студентам аналізувати фактичний матеріал безпосередньо, формувати критичне ставлення до історичних фактів та робити власні висновки.

4. Електронні ресурси – наукові бази даних, цифрові архіви, бібліотеки, відкриті історичні портали. Важливо перевіряти достовірність і наукову цінність електронних джерел, користуватися авторитетними сайтами та електронними бібліотеками.

Під час пошуку інформації студент повинен систематизувати матеріал, робити нотатки, виділяти ключові дати, події, особистості, поняття, а також звертати увагу на причинно-наслідкові зв'язки та історичні закономірності.

Робота з джерелами потребує дотримання чітких правил, що забезпечують наукову достовірність та правильне оформлення роботи:

1. Визначення типу джерела – первинне чи вторинне. Первинні джерела дозволяють вивчати безпосередньо фактичний матеріал, вторинні – аналізувати його та ознайомлюватися з інтерпретаціями істориків.

2. Критичний аналіз джерела – необхідно оцінювати авторство, час створення, мету та контекст джерела, визначати можливу упередженість або обмеження інформації.

3. Порівняння джерел – для глибшого розуміння подій доцільно зіставляти різні джерела, звертати увагу на розбіжності у фактах та оцінках, формувати власні висновки.

4. Фіксування інформації – вести записи у зручній формі: конспекти, таблиці, схеми, хронології, цитати з точним зазначенням джерела.

5. Посилання на джерела – всі використані матеріали повинні бути правильно оформлені у роботі відповідно до академічних стандартів. Це забезпечує достовірність і наукову етику.

Результати самостійної роботи слід оформлювати у структурованому та логічному вигляді, дотримуючись вимог академічної доброчесності. Конкретні вимоги до оформлення визначаються специфікою завдання.

По кожній темі здобувач виконує одне із запропонованих завдань на власний вибір.

ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

Тема 1. Основні досягнення політичного та культурного розвитку Критської цивілізації. Ахейська Греція. Троянська війна.

1. Здійснити порівняльний аналіз структури палацового господарства Кносса та Мікен, виділивши ключові відмінності в системі централізованого розподілу ресурсів та соціальної ієрархії.
2. На основі зіставлення археологічних даних Г. Шлімана та тексту «Іліади» визначити ступінь історичної достовірності описів озброєння та фортифікаційних споруд ахейської епохи.
3. Дослідити еволюцію лінійної писемності А і Б як інструменту бюрократичного контролю в ранньокласових суспільствах Егейського басейну.

Тема 2. Давньогрецьке суспільство архаїчного періоду. Аристократія і демос. Формування класичного рабства.

1. Проаналізувати генезис та правову природу боргового рабства в Аттиці VIII–VII ст. до н.е., спираючись на свідчення Арістотеля про досолонівські порядки.
2. Довести або спростувати тезу, що тиранія була необхідним інструментом ліквідації родових привілеїв аристократії та консолідації громадянського колективу (демосу).
3. Виявити взаємозв'язок між гоплітською реформою та зміною політичного статусу середнього прошарку землеробів у структурі архаїчного поліса.

Тема 3. Велика грецька колонізація, її причини та соціально-економічне значення.

1. Дослідити механізми адаптації грецьких полісних структур до умов взаємодії з варварським оточенням на прикладі північнопричорноморських емпоріїв.
2. Проаналізувати вплив інтенсивного виведення колоній на трансформацію аграрного сектору метрополій, зокрема перехід до товарного виробництва вина та олії.
3. Сформулювати закономірності виникнення та функціонування релігійних зв'язків між метрополією та апойкією як фактора збереження загальногрецької ідентичності.

Тема 4. Державний устрій класичних Афін і Спарти. Афінська морська держава та Пелопоннеський союз.

1. Здійснити порівняльну характеристику компетенцій ради старійшин (Герусії) у Спарті та Ради п'ятисот (Буле) в Афінах у контексті стримувань і противаг державної влади.
2. Проаналізувати процес перетворення Делоської симмахії на Афінську архе, виділивши правові та фінансові важелі встановлення гегемонії Афін над союзниками.
3. Визначити роль спартанського ефорату як контролюючого органу, що нівелював вплив подвійної царської влади в умовах воєнного часу.

Тема 5. Оцінка діяльності Олександра Македонського.

1. Проаналізувати еволюцію концепції царської влади Олександра Македонського під впливом східних деспотичних традицій та реакцію македонської еліти на запровадження проскінези.
2. Оцінити стратегічне значення заснування міст александрійського типу як центрів урбанізації та інструментів утримання контролю над завойованими територіями.

3. З'ясувати реальну ефективність політики «змішання народів» та причини її швидкого згорання наступниками-діадохами.

Тема 6. Спадок елліністичної культури.

1. Дослідити феномен синкретизму в релігійній практиці елліністичних держав, зосередивши увагу на генезисі та поширенні культу Серапіса.
2. Проаналізувати вплив александрійської наукової школи на розвиток античної механіки та астрономії, зокрема через діяльність Мусею.
3. Виявити трансформацію класичного грецького містобудування в елліністичну епоху на прикладі впровадження регулярного планування Гіпподама в столицях монархій.

Тема 7. Давньогрецька міфологія в системі європейської культури.

1. Простежити трансформацію міфологічного образу Прометей в європейській літературній традиції від трагедій Есхіла до творів епохи Просвітництва.
2. Дослідити роль античних міфологічних сюжетів у формуванні політичної символіки та іконографії європейських абсолютних монархій XVII–XVIII століть.
3. Проаналізувати використання античних міфів як методологічної бази в психоаналітичних концепціях З. Фрейда та К. Г. Юнга.

Тема 8. Досягнення та проблеми історичної інтерпретації цивілізації етрусків.

1. Здійснити критичний огляд існуючих теорій етногенезу етрусків (автохтонної та східної) у світлі сучасних палеогенетичних досліджень.
2. Визначити ступінь впливу етрусської релігійно-ритуальної практики (дисципліни етрусків) на формування офіційного державного культу Риму.

3. Проаналізувати інженерні досягнення етрусків у сфері гідротехніки та містобудування, що заклали підґрунтя для римської архітектурної традиції.

Тема 9. Соціальна реформа Сервія Туллія. Закони XII таблиць.

1. Довести, що реформа Сервія Туллія стала правовим закріпленням переходу від родового ладу до територіально-майнової організації римської громади.
2. Проаналізувати норми Законів XII таблиць щодо регулювання приватної власності та судового процесу як результат боротьби плебеїв за обмеження магістратського свавілля.
3. Дослідити юридичне значення та наслідки встановлення суворих норм боргового права (nexum) за законодавством середини V ст. до н.е.

Тема 10. Роль армії в соціально-політичній системі Римської Республіки. Видатні полководці Пунічних війн.

1. Обґрунтувати взаємозв'язок між розширенням завойовницької політики Риму та кризою селянського ополчення, що призвела до професіоналізації армії.
2. Здійснити порівняльний аналіз воєнного мистецтва Ганнібала та Сципіона Африканського, виділивши інновації в тактиці використання резервів та маневрування кінноти.
3. Оцінити вплив тривалої військової мобілізації під час Другої Пунічної війни на трансформацію аграрних відносин та зростання латифундій в Італії.

Тема 11. Диктатура Цезаря: роль особистості в історії.

1. Дослідити правову природу повноважень Юлія Цезаря та виявити елементи монархічної влади в межах формально збережених республіканських інститутів.
2. Проаналізувати соціальну політику Цезаря щодо італійського та провінційного населення як інструмент створення широкої бази політичної підтримки.
3. Сформулювати причини неефективності сенаторської опозиції та неминучості встановлення режиму особистої влади в умовах кризи полісної моделі управління.

Тема 12. Зародження та рання історія християнства.

1. Виявити ідейні витoki раннього християнства через порівняльний аналіз есхатологічних очікувань у кумранських рукописах та новозавітних текстах.
2. Проаналізувати соціальний склад ранньохристиянських громад та механізми їхньої адаптації до умов функціонування в межах Римської імперії I–II ст. н.е.
3. З'ясувати причини еволюції ставлення римської державної влади до християн: від сприйняття їх як юдейської секти до офіційних переслідувань.

Тема 14. Велике переселення народів і Римська імперія.

1. Дослідити правовий статус «федератів» та проаналізувати наслідки масового залучення германських племен до лав римської армії у IV–V ст.
2. Визначити роль гунської експансії як тригера масштабних міграційних процесів, що призвели до дестабілізації кордонів Західної Римської імперії.

3. Оцінити економічні наслідки втрати північноафриканських провінцій після вандалського завоювання для продовольчої безпеки міста Рим.

Тема 15. Реформаторська діяльність імператорів Діоклетіана та Константина.

1. Проаналізувати ефективність податкової системи Діоклетіана (капітація-югація) та її роль у посиленні соціальної залежності населення від держави.
2. Дослідити ідеологічну трансформацію імператорської влади від принципату до доміанату через аналіз придворного церемоніалу та релігійної політики Константина.
3. Визначити стратегічні та економічні передумови перенесення столиці до Константинополя як фактор зміцнення східної частини імперії.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія та культура Античності: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти / упор. : Я. А. Алешкевич; рец.: В. Л. Гуменний, В.В.Мойжес. Ужгород:"ДВНЗ" УжНУ, 2023. 180 с.
2. Балух В.О. Історія античної цивілізації: в 3-х т. Т. 1. Стародавня Греція: підручник для вчз. Чернівці: Наші книги, 2017. 656 с. (не перевидавалось)
3. Балух В.О. Історія античної цивілізації: в 3-х т. Т. 2. Стародавній Рим: підручник для вчз. Чернівці: Наші книги, 2018. 848 с. (не перевидавалось)
4. Балух В.О. Історія античної цивілізації: в 3-х т. Т. 3. Практикум: підручник для вчз. Чернівці: Наші книги, 2018. 544 с. (не перевидавалось)
5. Ставнюк В.В. Історія Давньої Греції: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Чернівці: Місто, 2022. 552 с.
6. Еко У. Історія європейської цивілізації. Греція. К.: Фоліо, 2019. 1168с.
7. Еко У. Історія європейської цивілізації. Рим. К.: Фоліо, 2022. 1031 с.
8. Зелінський А. Л. Від басилевсів-фараонів до фараонів-басилевсів: перші 100 років птоlemeївської монархії: монографія. Вінниця; Київ: ТВОРИ, 2020. 647 с.
9. Берд М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму / з англ. пер. О. Дем'янчук. Київ: ВООКСНЕФ, 2021. 478 с.
10. Блек Дж. Історія світу: від найдавніших часів до сьогодення. Харків: Віват, 2021. 256 с.
11. Кембриджська історія Стародавнього світу The Cambridge Ancient History. URL: <https://www.cambridge.org/cn/academic/subjects/classical-studies/ancient-history/series/cambridge-ancient-history>